Prosjektplan «Erindring»

Krigsminnemonument Rustefjelbma – Frigjøring av Øst-Finnmark 1944

Tana historielag og Deanu ja Varjját museasiida - Tana og Varanger museumssiida.
Utarbeidet av Elisabeth Erke, museumsleder Deanu musea - Tana museum
Desember 2013

Monumentet “Erindring”

Figur 1 Monument "Erindring" – utkast utarbeidet av billedkunstner Annelise Josefsen

Sitat 1

....“Dagene fra 26. oktober til 8. november 1944 er de mest dramatiske i Tanas nyere historie. I denne fjortendagersperioden, da den strenge finnmarksvinteren kunne ventes når som helst, ble bygdene våre gjenstand for bombing, brenning, tvangsevakuering og terror idet tyskerne trakk seg ut av Øst-Finnmark gjennom Tana med størsteparten av befolkningen på flukt. Dette var en del av det store oppgjøret mellom Nazi-Tyskland og de allierte som avsluttet andre verdenskrig.

Under krigen hadde Tana vært et sikringsområde bak fronten med opptil 600 tyske soldater stasjonert.[1] De hadde framfor alt til oppgave å holde utkikk ut fjorden for å hindre eventuelle angrep fra allierte den veien. Men da Nazi-Tyskland etter store nederlag i øst begynte å bygge ut støttepunkter våren 1944 for å sikre det nordlige Nordkalotten som okkupert område, økte den tyske aktiviteten også i Tana. Da Finland sa opp «våpenbrorskapet» med Tyskland samme høst, begynte tyskerne i oktober å planlegge en storstilt retrett til Lyngen-området.

De var så vidt kommet i gang med dette da Den røde armé brøt igjennom på Litsa-fronten 7. oktober 1944. Da kom tyskerne raskt og kraftig på defensiven, og tilbaketrekningen skjøt fart.

Hundre tusen mann langs riksvei 50
Nå økte trafikken gjennom Tana ytterligere. Tyskerne måtte over Ifjordfjellet før snøen stengte veien. Det ble transportert materiell, det marsjerte tropper forbi, og det kom lange kolonner av krigsfanger. Den voldsomme gjennomgangstrafikken pågikk dag og natt og gjorde folk nervøse.[2] Det hadde versert rykter om brenning hele sommeren, og da de norske nazistene først prøvde å få til frivillig evakuering og tyskerne deretter begynte å rekvirere husrom hos folk,[3] skapte dette naturligvis ytterligere uro og spenning.

Det passerte kanskje så mange som ett hundre tusen mann gjennom Tana i forbindelse med den tyske tilbaketrekningen.[4] Fanger som ikke klarte å følge med videre, ble brutalt drept og ble liggende igjen i veigrøfta til skue for sivilbefolkningen, også barn. Den grusomme behandlingen av fangene gjorde sterkt inntrykk, og hvis en fange klarte å rømme, mottok han gjerne hjelp og omsorg av folk så langt de hadde muligheter for det.

Bombingen av Smalfjord
Torsdag den 26. oktober bombet sovjetiske[5] fly Smalfjord, som nå - i likhet med andre deler av Tanafjorden - fungerte som skjulested for tyske fartøyer under tilbaketrekkingen. Bombingen stod på hele dagen, og befolkningen måtte på nært hold bivåne krigshandlingene. Splinter fra eksplosjonene fløy så langt som over Tanaelva mer enn ti kilometer unna. Ett sovjetisk fly gikk tapt. Det store tyske skipet som hadde vært hovedmålet for angrepet, kom seg uskadd ut av Smalfjorden, men ble senket i Hopsfjorden dagen etter.[6].. “..

I den gamle Tana kommune hadde 1500 mennesker flyktet fra tyskerne, mens ca. 600 var blitt tvangsevakuert. Fra Polmak fikk tyskerne med seg 30 personer, men her var det altså en mindre del av kommunen som var rammet av tvangsevakueringen.” ... Les videre på nettsiden “snefjellet”

(kilde: DagSimonsen, http:/snefjellet.no/)

Innhold

Monumentet “Erindring” 2
Innledning 6
Del 1 7
Prosjektbeskrivelse 7
Sammendrag 7
Bakgrunn: Frigjøring av Øst-Finnmark 7
– krigsminnemonument i Rustefjelbma. 7
Mål 8
Formål 8
Perspektiver videre – etablere en «krigssti»-brosjyre 9
Organisering 9
Avduking 9
Del 2 10
Teknisk plan 10
Monumentet «Erindring» 12
Belysning 13
Sti fra parkeringen til monumentet 13
Teksttavler og platting 13
Plassering 13
Tomta og plattingen 13
Innkjørsel og parkering 14
Skilting 14
Vedlikehold 14
Del 3 15
Tidsplan 15
Budsjett 16
Tusen takk! 17

Sitat 2

Fra Tanaårboka 2007

..“Kuene og sauene lå skutt rundt på området med oppsvulmede mager. Skrot og skrammel etter tyskerne. Det var bare aske og forvridde metallgjenstander tilbake. Sauefjøset var det eneste som stod igjen. Det vi opplevde har for alltid brent seg inn i minnet hos meg. Jeg vet ikke hva Oddvar tenkte. Når TV-bilder med barn ved ruinene av sine hjem går over skjermene, bl. a. fra Midtøsten, ser jeg tydelig for meg Oddvar og meg stå der.”..

(Fra Tanaårboka 2007: Nils Simonsens beskrivelse av hvordan han og broren Oddvar opplevde møtet med hjemgården i Rustefjelbma like etter at tyskerne forlot Tana. Nils var 12 år da dette hendte.)

Innledning

Tana historielag har satt i gang et omfattende prosjekt for å få reist et krigsminnemonument i Rustefjelbma Tana høsten 2014. Slik ønsker vi i historielaget å markere syttiårsjubileet for frigjøringen av Øst-Finnmark. Deanu ja Varjjat museasiida – Tana og Varanger museumssiida – bistår med sekretariat.

Frigjøringen av Øst-Finnmark høsten 1944 er en viktig del av nordnorsk krigshistorie, ja av hele historien om Norge under andre verdenskrig. Hvilken kunnskap har vår oppvoksende slekt om de tragiske hendelsene mot slutten av året 1944? Hva vet den norske befolkningen om det som skjedde i vår del av Øst-Finnmark i de dramatiske ukene? Vi kan stille mange spørsmål angående dette betydningsfulle temaet. Vi skal ikke komme med svar, men håper at vi med dette prosjektet kan begeistre unge og eldre og inspirere dem til å lære mer om historien.

For å feste disse spesielle historiske hendelsene til en dato og gi hverandre et holdepunkt ønsker vi å markere den 8. november 1944 med et monument i Rustefjelbma. Med det vil vi minnes frigjøringen av Øst-Finnmark, Den røde armé sin innsats, tvangsevakueringen og flukten fra tyskerne, som de fleste valgte trass i en truende vinter, og vi vil hedre så vel befrierne som lokalbefolkningen. Monumentet har navnet "Erindring". Vi håper at både bevilgende myndigheter, organisasjoner og det lokale næringsliv ser verdien i dette og vil være med og bidra slik at monumentet vi ønsker å reise, kan bli en realitet.

Prosjektplanen består av tre deler. Først kommer en kort prosjektbeskrivelse som beskriver bakgrunnen, målet og formålet med prosjektet. Andre del består av teknisk plan, som beskriver utforming, visualiserer monumentet og viser hvor det skal ligge. Til sist følger en tidsplan og et budsjett som viser framdriften og hvor mye prosjektet koster.

I vår prosess med å realisere krigsminnemonumentet, ser vi det som naturlig å vise til Stortings melding nr. 33 (2008-2009) «Kultur å forsvare». Der peker de på viktigheten av minnesmerkenes betydning, og sier blant annet at det er viktig å være klar over at interessen for minnesmerker kan avta over tid. Det kan skje fordi de opprinnelige initiativtakerne faller fra, eller fordi organisasjonene som tok initiativet, blir lagt ned. Vi i Tana mener at vi har dårlig tid. Mange av de som deltok under andre verdenskrig har gått bort. Vi sitter igjen med en generasjon som kan fortelle om krigen sett med barns øyne, og de er rundt 80 år gamle, mer eller mindre. I Norge har vi kommuner, foreninger, lag, organisasjoner og enkeltpersoner som har gjort en formidabel og respektfull innsats for å verne om denne viktige del av Norges historie og vår felles kulturarv. Dette ønsker også historielaget i Tana å få til, og håper derfor på stor interesse og de nødvendige bevilgningene.

Bevilgninger og gaver kan overføres til kontonummer 4930 14 95004, Tana historielag.

De som ønsker å lese mer om hendelsene høsten 1944 kan gå inn på Dag Simonsen sin nettside http://snefjellet.no/

I tillegg har vi opprettet en Facebook gruppe der det er mulig å følge utviklingen i prosjektet.

Del 1

Prosjektbeskrivelse

Sammendrag

Tana historielag har i flere år arbeidet med tanken om å få satt opp et krigsminnemonument for å minnes og markere de dramatiske hendelsene i Tana i oktober–november 1944 og hedre så vel de sovjetrussiske befrierne som den hardt prøvede lokalbefolkningen. I denne forbindelse har historielaget bestemt seg for å investere i Annelise Josefsens vakre utkast og forslag til monument. Etter å ha gjennomført flere befaringer, analyser og beregninger har vi vedtatt at monumentet skal reises på eiendommen til Tana kirke i Rustefjelbma.

Vi har i møte med Tana kommune og Tana kirkelige fellesråd den 11.10.13 presentert vår idé vedrørende prosjektet og hvordan vi tenker oss prosessen videre. Tana kommune har i formannskapsvedtak av 10.05.2012 støttet historielaget, og formannskapet sier i vedtaket at «målsettingen må være å få et minnesmerke på plass til jubileet høsten 2014». Senere har kommunen bevilget 100 000 kroner til prosjektet og bidratt til at det er etablert nær kontakt med museumsmiljøet i Tana og Varanger. Vi anser kommunen som en aktiv medspiller.

Vi ønsker at avdukingen av krigsminnemonumentet skal inngå som ett av de mange arrangementene som kan ventes i forbindelse med markeringen av frigjøringen av Øst-Finnmark for 70 år siden, og vi forutsetter en samordning med andre arrangement.

Bakgrunn: Frigjøring av Øst-Finnmark – krigsminnemonument i Rustefjelbma.

For tre år siden ble Tana historielag oppfordret til å arbeide for å få reist et krigsminnemonument i forbindelse med at Den røde armé, som startet en offensiv på den nordligste fronten 7. oktober 1944, stoppet sin framrykking i Rustefjelbma. Ved Litsa er det et stort minnesmerke, og et monument i Rustefjelbma vil da markere endepunktet for det felttoget som begynte ved Litsa.

Et sovjetisk kompani kom til Rustefjelbma den 8. november 1944 og etablerte seg blant brannruinene der og utøvde en tid den eneste formen for kontroll som fantes i området etter at tyskerne hadde trukket seg ut. Sivilbefolkningen nøt godt av dette og satte pris på soldatenes nærvær. Den sovjetrussiske forposten ble avløst av norske styrker den 27. november. De norske sto til å begynne med under sovjetisk kommando, men overtok etter hvert regien selv.

Det interessante i denne sammenhengen er at Rustefjelbma danner yttergrensa for et område som sovjetstyrkene erobret, men senere trakk seg ut av uten å sørge for at de fikk varig politisk og militær kontroll der. Øst-Finnmark er et av få områder i Europa hvor dette

skjedde. At troppene fra øst kom som befriere, ble oppfattet som befriere og senere trakk seg tilbake, blir på denne måten en spesiell begivenhet i historien om andre verdenskrig og fortjener oppmerksomhet også av den grunn.

Det ville likevel vært for snevert å reise et minnesmerke som utelukkende var viet Den røde armé. Det er like viktig å minnes og markere sivilbefolkningens lidelser og strabaser. Til å begynne med tenkte vi på en enkel stein med ei minneplate, men fant ut at vi ville hedre aktørene høsten 1944 med noe mer forseggjort, og engasjerte derfor en kunstner til å lage et utkast. Dette utkastet synes vi var godt, og vi har valgt å satse på det.

Troppene fra øst hadde kjempet tappert og lidd og mistet mange, også på norsk jord. Men sivilbefolkningen fikk òg unngjelde under tyskernes desperate handlinger i sluttfasen. Den dramatiske høsten i Finnmark 1944 var i tillegg et første skritt på staten Norges vei mot å gjenvinne demokratiet. I de områder der sovjetarmeen fikk kontroll, ble lokale ressurspersoner tidlig plassert i viktige posisjoner av norske myndigheter. Det var her det frie, demokratiske Norge, i pakt med Grunnlovens forutsetninger, først begynte å fungere igjen. Også de daværende kommunene Tana og Polmak fikk setteordførere kort tid etter brenningen.

Rustefjelbma ble sentrum i den gamle Tana kommune etter frigjøringen, og her ble den nye Tana hovedkirke bygd. Denne kirka, som blir 50 år i 2014, ble oppført til erstatning for den gamle Tana kirke på Langnes, som tyskerne brente i november 1944. I den kirka hadde de samlet opptil 1600 tvangsevakuerte fra hele Øst-Finnmark før de kjørte dem over Ifjordfjellet i åpne lastebiler tre netter på rad. Denne nære sammenhengen mellom vår kirkehistorie og vår krigshistorie gjør kirketomta til et naturlig sted for et krigsminnesmerke.

Mål

Vi har følgende mål i forbindelse med monumentet:

Vi vil ha et minnesmerke som markerer disse hendelsene i vår dramatiske historie:

- *tyskernes brenning og rasering av infrastrukturen*
- *tvangsevakueringen og sivilbefolkningens flukt*
- *innsatsen til befrierne fra Den røde armé*
- *gjenopptakelsen av de demokratiske prosesser i lokalmiljøet etter vel fire års okkupasjon*

Formål

Vi ønsker å synliggjøre hvordan de dramatiske lokalhistoriske hendelsene i 1944 også hadde nasjonale og internasjonale aspekter, og vi ønsker å øke kunnskapen om dette slik at kommende generasjoner ikke glemmer det. Mye av det som skjedde, hadde sin rot i beslutninger tatt i Berlin, Moskva, London og andre maktsentra. Vi ønsker å skape interesse

for krigshistorien i vårt område. I denne sammenheng tenker vi både på turister og på skoleelever og lokalbefolkningen for øvrig.

Vi vil også styrke de norsk-russiske forbindelser i våre områder ved å minne om den gode kontakten mellom enheter fra russisk side og sivilbefolkningen i Tana høsten 1944.

Perspektiver videre – etablere en «krigssti»-brosjyre

Vi vil at avdukingen av monumentet i Tana skal markere starten på en bedre synliggjøring av vår krigshistorie både i det ytre, fysiske rom og i offentligheten. Her håper vi det blir tatt flere initiativ, også andre steder, i årene framover. I denne sammenheng vil vi vise til Heksemonumentet i Vardø. Kunnskapene om og interessen for hekseprosessene for flere hundre år siden, ville neppe ha vært så store som de er i dag uten dette monumentet, som jo for øvrig har helt andre dimensjoner enn det vi planlegger.

I turistsammenheng kunne man for eksempel lage en ”krigssti”-brosjyre der turister oppfordres til å følge ruter mellom ulike markeringer av elementer i okkupasjons- og krigshistorien, for eksempel fluktrutene til dem som rømte, evakueringstransportene, krigsfangeleirer, krigsetterlatenskaper, nedstyrtede fly osv.

Organisering

Tana historielag er initiativtaker og eier av prosjektet. Tana kommune har bedt Deanu ja Varjjat museasiida / Tana og Varanger museumssiida om sammen med Deanu musea / Tana museum å bidra med sekretariat i prosjektet. Elisabeth Erke er museets representant og samarbeider tett med Kjell Ballari fra historielaget. I tillegg kommer den russiske part inn som en naturlig del og organisator i prosjektet.

Avduking

Vi ønsker en verdig og respektfull markering som viser den nasjonale og internasjonale dimensjonen i vår nordnorske krigshistorie.

I utgangspunktet ønsker vi å sette avdukingen 8. november 2014. Vi er åpne for å justere datoen hvis det blir nødvendig med hensyn til andre arrangement i Finnmark. Det er kommet et forslag om at man først har avduking i Rustefjelbma, for så å dra til Kiberg for å overvære og oppleve Partisanoperaen. Deretter kan turen gå til Sør-Varanger og jubileet de har på programmet. I tillegg er man selvsagt åpen for andre innslag i andre kommuner, men håper at dette kan være et fint utgangspunkt for våre planer.

Kulturskolen i Tana er informert om arrangementet og ønsker å bidra med et kulturelt tema. Vi ønsker også russiske barn velkommen med innslag, og håper at vi får til et samarbeid rundt dette.
Til en slik markering er det spesielt viktig med fokus på veteraner og eldre fra både russisk og norsk side, som kan huske og minnes denne dramatiske høsten 1944.

For øvrig vil både skoler og lokalbefolkning bli involvert i arrangementet.

Del 2

Teknisk plan

Teknisk plan inngår som en del av Tana historielag sitt prosjekt «Krigsminnemonument» i Rustefjelbma. Her beskrives hva som er tenkt løst, og hvordan.

Etter å ha gjennomført flere befaringer, analyser og beregninger har vi vedtatt å plassere monumentet på Tana kirke sin eiendom. Vi har i møte med Tana kommune og Tana kirkelige fellesråd den 11.10.13 presentert vår idé og hvordan vi tenker prosessen videre i prosjektet.

Figur 2 Her ser vi hvor monumentet blir plassert i forhold til kirka.

Vedlagte skisse skal vise oss plasseringen av monumentet, teksttavler, belysning og innkjørsel.

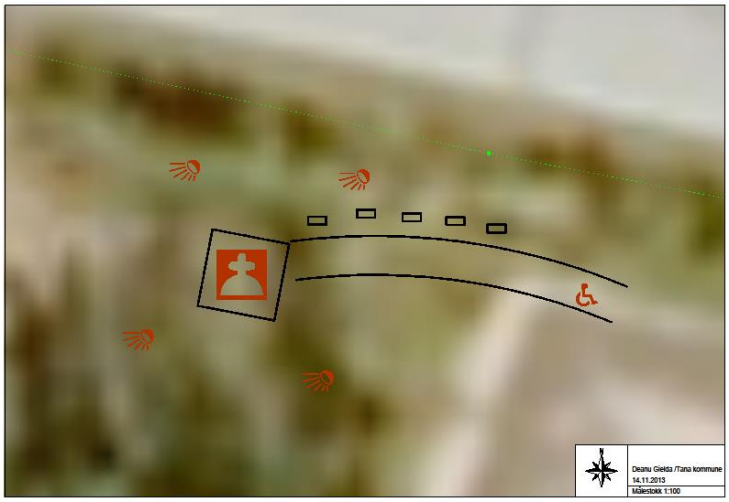

Figur 3 Nærbilde av skissen

Til høyre i bildet ser vi tomta og kirka, med innkjørselen og parkeringsplassen til venstre for seg. Ytterst til venstre i bildet ser vi monumentet, stien og teksttavlene samt tre lyspunkter som skal lyse opp monumentet. Som vi ser av kartet, er området der monumentet skal plasseres, forholdsvis flatt.

Figur 4 Kartutsnitt som viser at tomta er forholdsvis flat.

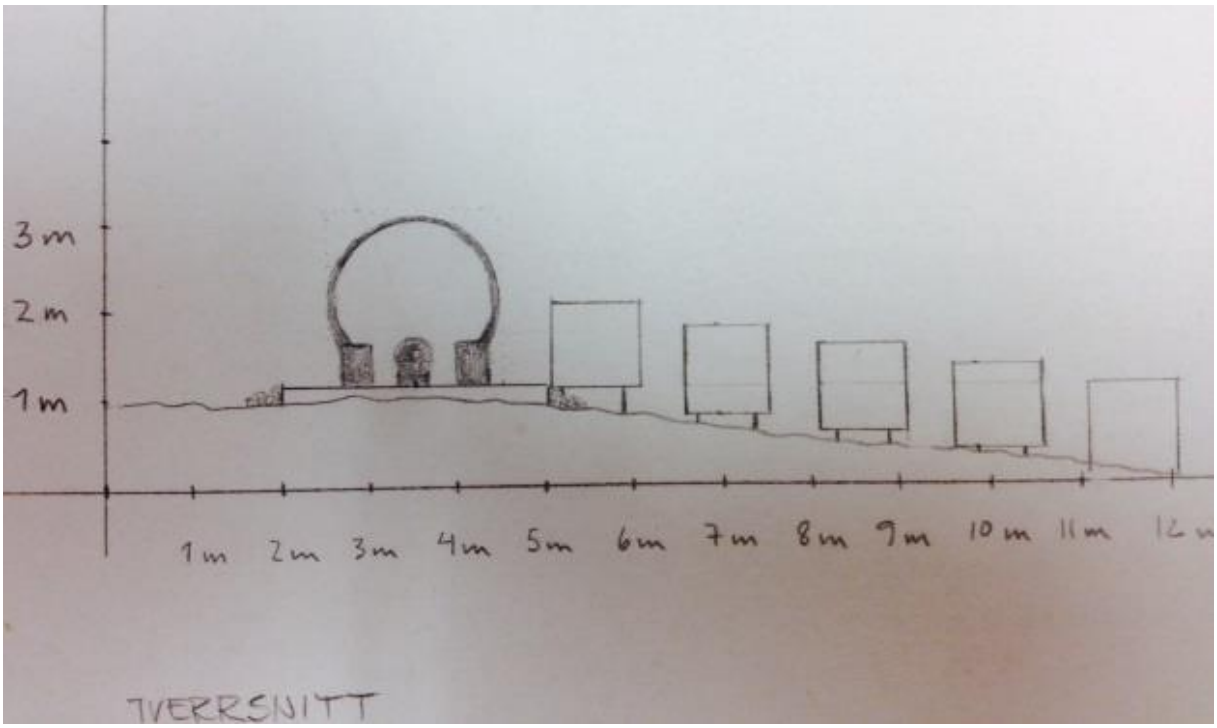

Figur 5 Tverrsnitt som viser hvordan monumentet og teksttavlene er plassert i forhold til hverandre.

Monumentet «Erindring»

Tanken bak

Kunstneren Annelise Josefsen fra Kokelv og Tana historielag har blitt enige om å unngå menneskefigurer og kjente dyrefigurer i utformingen. Man ønsker et monument som gir rom for tolkning i flere retninger. «Erindring» skal ikke ta parti for eller imot noen, men gi rom for ettertanke.

Monumentet

Selve monumentet har en størrelse på ca. 2 x 2 x 2 m. Den er vakkert utformet som en kuppel dannet av tre buede søyler, som også gir tre sitteplasser. Kuppelen må være så stor at en voksen kan stå inne i den. Kulen i midten danner et midtpunkt og gir rom for mange tolkninger. Uten at vi ønsker å legge for mye i det, forbinder man jo ofte kupler med Russland.

Figur 6 Monumentet «Erindring». Utkast utarbeidet av kunstner Annelise Josefsen.

Monumentet blir utformet i stein av slaget Balmoral, en rødlig stein der fargen blir mørkere på de polerte sidene.

Skulpturdelene boltes og limes til plattingen.

Figur 7

Belysning

Det er planlagt at monumentet skal lyses opp av tre eller fire passende lyspunkter som plasseres på bakkenivå. Det monteres også lyspunkter mellom stien og teksttavlene.

Sti fra parkeringen til monumentet

For å lette atkomsten fra parkeringsplassen til monumentet skal det lages en sti som blir ca. 7–8 m lang og ca. 1,5 m bred, og som tilfredsstiller dagens krav til universell utforming. Også her utføres det utgraving og fundamentering før det legges kantstein og fylles opp med kaldasfalt.

Teksttavler og platting

Langs stien opp til monumentet ønsker vi å plassere fem tavler med tekst skrevet på norsk, russisk, samisk, tysk og engelsk. Tavlene er tenkt laget av skiferplater i størrelsen 100 x 80 cm og med en tykkelse på 12 cm. De skal monteres på en støpt frostfri sokkel.

Plassering

Monumentet plasseres på den vestlige delen av tomta, til høyre for innkjørselen, slik at man ser monumentet når man kommer ut av kirka. Tanken er at det skal være et vakkert skue der virkningen forsterkes med riktig plassering av lys. Monumentet blir stående i en liten skråning som har en helling på ca. 20 grader.

Tomta og plattingen

Tekniske detaljer til tomta: Gårds- og bruksnummer: 17/116. Tomta eies av Tana kirkelige fellesråd.

Figur 9 Bildet viser stedet der monumentet og teksttavlene plasseres og monteres.

I dag består grunnen hvor monumentet skal plasseres, av noe gress og jordsmonn, og det er lett å få til grunnarbeidet og fundamentering. Plattingen lages av sement, sikres mot telehiv og belegges med altaskifer.

Grunnarbeidet vil bestå i utgraving og innfylling av fyllmasse under et fundament på ca. 30 cm. Komprimering utføres maskinelt.

Isoleringen under betongfundamentet er ca. 16 m^2, tykkelsen 5 cm. Betongfundamentet støpes i størrelsen 12,25 m^2, som tilsvarer 3,5 x 3,5 m i firkant, tykkelsen er 0,15 cm.

Innkjørsel og parkering

Besøkende til monumentet kan benytte den samme innkjørselen og parkeringsplassen som kirkas gjester. Vi forskjønner området med ca. 63 m kantstein. Så følger avretting og 400 m2 med ny grus, som skal friske opp det estetiske inntrykket av hele parkeringsplassen.

Figur 10 Parkeringsplassen blir frisket opp med kantstein og ny grus.

Skilting

Vi bestiller nødvendig skilting så snart vi ser at prosjektet er realiserbart. Skiltet skal vise vei for publikum med det vanlige symbolet for “minnesmerke”.

Vedlikehold

Tana kommune har sagt seg villig til å overta monumentet etter avdukingen og vil forestå vedlikehold og nødvendige kostnader.

Del 3
Tidsplan

Aktivitet	Okt/ Nov/ Des	Jan	Febr	Mars	Apr	Mai	Juni /juli	Aug	Sept/ okt	Nov	Ansvarlig
Utarbeide prosjekt, teknisk plan og budsjett											DVM
Etablere kontakt med russisk part											DVM
Inngå samarbeid med Vardø, Sør-Varanger og andre kommuner											TH - DVM
Søknader om midler sendes ut											DVM
Opprette kontakt med kongehuset											Ordfører i Tana
Opprette kontakt med media											TH-DVM
Arrangere folkemøte Tana bru											TH
Økonomistatus											TH
Oppstart- lage tekst til teksttavlene											TH
Forberede grunnarbeidet											TH
Oppstart arbeid med platting											TH
Oppstart grunnarbeid og fundamentering											TH
Montere monumentet											TH
Montere teksttavlene											TH
Lyssette monument og teksttavlene											TH
Planlegge og gjennomføre avduking av monumentet med tilhørende fest og markering											TH, DVM, Tana kommune

TH= Tana historielag

DVM= Deanu ja Varjjat Museasiida – Tana og Varanger museumssiida

Budsjett

BUDSJETT KRIGSMINNEMONUMENT RUSTEFJELBMA 2014		
TEKST	KOSTNAD	INNTEKT
Monument inklusiv frakt av søylene	470 000	
Frakt sort kule fra Kokelv til Rustefjelbma	6 000	
Grunnarbeid og fundamentering, monument	227 000	
Grunnarbeid og fundamentering, teksttavler	53 000	
Teksttavler 5 stykk a kr 30 000	150 000	
Belysning	50 000	
Avduking	50 000	
Prosjektkostnader	20 000	
Kommunalt tilskudd Tana kommune		100 000
Finansiell egenandel Tana historielag		70 000
Kronerulling, innsamlingsaksjon		50 000
Tilskudd andre		806 000
TOTAL	**1 026 000**	**1 026 000**
Elisabeth Erke		
Museumsleder Deanu/Tana		

Tusen takk!

Til alle som bidrar slik at prosjektet blir mulig å realisere.

Forslag, utkast og bilder av monument utkastet er tillatt publisert av billedkunstneren Annelise Josefsen.
www.josefa.no

Takk til Kjell Ballari og Dag F. Simonsen historisk bakgrunnsinformasjon og korrekturlesing.